

En likvärdig medborgare – utvecklingsstörning i samhället

Övergången mellan gymnasiesärskolan och integreringen på
den öppna arbetsmarknaden

Tony Adolfsson
Adam Skogsmo

Umeå Universitet
Examensarbete 15 hp
Studie- och yrkesvägledarprogrammet 180 hp
Vårterminen 2016
Handledare: Magnus Blomberg

Sammanfattning

Denna uppsats handlar om personer med en utvecklingsstörning, närmare bestämt deras övergång från gymnasieärskolans till den öppna arbetsmarknaden i Umeås kommun. Den beskriver skolans förberedande insatser samt vilka svårigheter som finns i övergången till och i arbetslivet. Syftet är att få en förståelse och att kartlägga hur man arbetar och ser på personer med en utvecklingsstörning och deras situation. Genom intervjuer med studie- och yrkesvägledare och en rektor på en lokal gymnasieärskola samt en arbetsförmedlare på arbetsförmedlingen. Det ger en inblick i hur yrkesprofessionella arbetar och vad de anser behöver göras för att underlätta integreringen. Resultatet visar på en svår situation för målgruppen ute i arbetslivet. Många individer har inte en sysselsättning men dem som har det har ingen lätt uppgift att behålla det. En kombination av individuella bekymmer i form av bristande kompetens och samhällets syn på personer med en utvecklingsstörning utgör en tuff verklighet. De slutsatser som kan dras är att man från skolhåll, men främst från arbetsmarknaden, måste fortsätta att stärka sitt samarbete och tillsammans underlätta integreringen till den öppna arbetsmarknaden för målgruppen. Nya siffror visar upp en oroväckande framtid om inte någonting drastiskt förändras.

Nyckelord: Förberedelser, identitet, svårigheter

Innehåll

INLEDNING	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
FORSKNINGSFRÅGOR	2
BEGREPPSDEFINITION	2
BAKGRUND OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	3
BAKGRUND	3
<i>Skolans arbete med funktionsnedsatta under 1900-talets</i>	3
<i>Arbetslivet från 1945 och framåt för funktionsnedsatta</i>	4
<i>Gymnasiesärskola i förändring</i>	5
<i>Arbetsliv – En problematisk övergång</i>	6
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	6
<i>Erik H. Eriksons teori om psykosocial utveckling</i>	7
<i>Supers Career Development Theory</i>	8
METOD	10
URVAL AV INFORMANTER	10
PRAKTISKA FÖRBEREDELSE OCH GENOMFÖRANDE AV INTERVJUER	11
FORSKNINGSETISKA PRINCIPER	11
DATAINSAMLINGSMETODER	11
DATABEARBETNING OCH TILLFÖRLITLIGHET	12
RESULTATREDOVISNING	13
GYMNASIESÄRSKOLANS FÖRBEREDELSE I ÖVERGÅNGEN TILL ARBETSLIVET FÖR MÄNNISKOR MED EN UTVECKLINGSSTÖRNING	13
<i>Arbetsplatsförlagt lärande</i>	13
<i>Lärandeinsatser- och vägledning, en viktig del för övergången</i>	14
<i>Identitet</i>	15
<i>Samarbete för en lättsammare övergång</i>	17
VILKA HINDER OCH BARRIÄRER FINNS I ÖVERGÅNGEN TILL- OCH I ARBETSLIVET FÖR MÄNNISKOR MED EN UTVECKLINGSSTÖRNING?	18
<i>Individens svårigheter i övergången till arbetslivet</i>	18
<i>Arbetslivets problem med integreringen av målgruppen</i>	19
ANALYS OCH DISKUSSION	21
ANALYS	21
DISKUSSION	22
LITTERATURFÖRTECKNING	24
INTERVJUFÖRTECKNING	25
BILAGOR	26
BILAGA 1	26
BILAGA 2	27
BILAGA 3	28

Inledning

Att ha ett jobb är någonting de flesta drömmer om. Att få göra någonting som känns meningsfullt och som dessutom kan ge glädje i livet, likväl komfort i form av hus, bil eller hund, alltså ett ”normalt” liv som samhället är format efter. Problemet som många personer med en utvecklingsstörning stöter på, utöver att man inte tillhör normen, är andra människors och samhällets förväntningar på vad man kan göra och inte göra. I egenskap av blivande studie- och yrkesvägledare pratar man gärna om val och hur man fattar dessa, men det kan ses som problematiskt då valmöjligheterna i övergången till arbets- och vuxenlivet för unga personer med en utvecklingsstörning många gånger är begränsade. Uppsatsens övergripande mål, att belysa de möjligheter skolan ger i förberedelserna till arbetslivet, är en viktig del i att kunna se kompetenserna hos målgruppen istället för utvecklingsstörningen. Det är även viktigt att belysa svårigheterna de står inför. På sikt är förhoppningarna att kunna motverka dessa föreställningar som samhället har på dessa individer och bli medvetna om att dessa attityder faktiskt finns i samhället idag. Denna uppsats genomförs för att ge både yrkesprofessionella samt utomstående en bild av hur övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsmarknaden kan se ut.

Martin Molin, docent i socialt arbete vid Högskolan Väst, beskriver i sin rapport *Delaktighet i olika världar - Om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv* (2008) hur forskning har visat på att samhällets snabba utveckling får konsekvenser för ungdomar med en utvecklingsstörning, speciellt med tanke på hur individualiserat samhället är idag. Det gör att många inte vill förknippas med en särbeteckning och önskar hellre en identitet av att vara ”normal”, men det visar sig vara problematiskt då normalitet i samhällets syn gör att dessa personer riskerar att hamna utanför. Trots att handikappolitiken varit i blickfånget en längre tid så har integreringen för personer med en utvecklingsstörning i samhället varit en trög process.

I Sverige ligger fokus på dagens debatt om jämställdhet, integration och människors lika värde, och det är på många sätt svårt att förändra samhällsstrukturer. I en ny studie av forskarna Tideman och Arvidsson presenteras siffror att 78% av unga vuxna med en utvecklingsstörning står helt utanför den öppna arbetsmarknaden. Det som dem framförallt framhäver som särskilt oroväckande är att runt 24% av målgruppen varken har ett arbete, studerar eller ens går på daglig verksamhet (DN Debatt, 2016). För personer med en utvecklingsstörning finns fortfarande en stigmatisering i samhället, vilket gör att man tycker synd om- och ser dem som offer. Dessa attityder gör att många inte kan utmana sig själva om människor och samhällsstrukturer ska hålla tillbaka dem i deras utveckling och utforskning av deras identitet, och vad de kan åstadkomma. Istället för att få pröva sina chanser på den öppna arbetsmarknaden efter avslutad gymnasiegång, så blir istället många hänvisade till daglig verksamhet, där kritiken ligger i att dessa individer hamnar långt ifrån en integrering i samhället. Samtidigt så är möjligheterna på den öppna arbetsmarknaden få, då arbetsgivare måste kunna tillgodose dessa individers behov vilket gör att många tjänster behöver formas utefter individen. Därför är det viktigt att se hur skolan och arbetslivet samverkar för att stärka ungdomarna och för att underlätta övergången och integreringen till den öppna arbetsmarknaden.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka på vilket sätt en gymnasiesärskola i Umeå kommun försöker förbereda unga personer med en utvecklingsstörning inför arbets- och vuxenlivet. Vidare är syftet att undersöka vilka svårigheter det kan finnas för målgruppen i övergången till- och i arbetslivet. Detta sker till största del genom intervjuer med skolpersonal och arbetsförmedlingen.

Forskningsfrågor

- Hur förbereder gymnasiesärskolan i Umeå kommun elever inför kommande arbetsliv för att integreras i samhället?
- Vilka hinder och barriärer upplever personer som arbetar med unga personer med en utvecklingsstörning i Umeå kommun att det finns i övergången till- och i arbetslivet?

Begreppsdefinition

Utvecklingsstörning= ”Ordet utvecklingsstörning används i lagar som LSS (Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade) och Skollagen. Därför har ombuden på FUB:s förbundsstämma bestämt att FUB ska använda ordet utvecklingsstörning.” (För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning)

Normalitet= ”Det ’normala’ eller godtagna beteendet i t.ex. en social grupp; konvention, praxis. Ett normsystem anger det normala mönster som individers handlingar bör överensstämma med.” (Nationalencyklopedin)

Daglig verksamhet= ”Daglig verksamhet ska ge möjlighet till en meningsfull arbetsdag. Verksamheten utformas utifrån behov och egna önskemål för personer med en funktionsnedsättning. Den ska ge stimulans, utveckling och gemenskap.” (Umeå Kommun)

Identitet= ”Självbild, medvetenhet om sig själv som en unik individ. Identitet består i första hand av medvetenhet om sitt jag, dvs. upplevelsen att vara levande (vitalitet), att det finns en skarp gräns till andra (demarkation), att själv bestämma över sina tankar och handlingar (aktivitet), att i grunden vara densamma trots de förändringar som inträffar under livet (kontinuitet) och att ha bara ett jag (integritet).” (Nationalencyklopedin)

Bakgrund och teoretiska utgångspunkter

Bakgrund

För att förstå hur utvecklingen inom skola och arbetsliv har sett ut för individer med en utvecklingsstörning, så är det nödvändigt att ta del utav 1900-talets historia kring målgruppen. Många svårigheter dröjer kvar än idag och föreställningar kring målgruppen har visat sig vara tröga att förändra. Eftersom uppsatsen beskriver problem för personer med en utvecklingsstörning i dagens samhälle, ger det historiska perspektivet en behövlig ingång till uppsatsen.

Skolans arbete med funktionsnedsatta under 1900-talets

Utbildning hjälper till att skapa fler vägar ut på arbetsmarknaden, ger oftast bättre ekonomi, större sociala sammanhang med mera. I Sverige ska alla människor få en likvärdig utbildning men samtidigt ska de personer som är i behov av särskilt stöd få en anpassad skolgång. Övergången från skolan till arbetslivet för personer med en utvecklingsstörning är således mer problematisk med begränsade möjligheter på arbetsmarknaden (Lindqvist, 2012).

Inom skolans värld har det alltid funnits en polaritet mellan att inkludera alla i skolan samtidigt som det funnits behov för segregation. Viljan och visionen om att kunna integrera personer med en utvecklingsstörning i ”vanliga klasser” för att undvika segregeringen i skolan mellan grupperna har dock bevisat sig svårt. Beroende på vilken tidsepok man befinner sig i så har motiven för segregation varit olika. Antingen har det varit för att rikta mer fokus och resurser på de ”vanliga” eleverna, medan man under andra tider har sett att särskilda insatser har behövts för att elever med en utvecklingsstörning ska klara av skolgången och på sikt bli integrerade i skolan. Generellt brukar man tala om tre olika epoker:

det icke-differentierade, det differentierade och det integrerade skolstadiet (Rosenqvist, 2000).

Man kan beskriva processen som att man gick från en skola där alla elever med särskilda behov drogs över en kam och förväntades göra samma uppgifter, där man inte särskilde utvecklingsstörningarna och vilka behov dessa individer behövde. Runt 1950–60-talet började skolan särskilja elever och skapa specialskolor och specialklasser där personer med gemensam problematik utbildades (Lindqvist, 2012). Den vanligaste lösningen på rätt skolgång för elever med särskilda behov var att placera alla, utan vidare grund, i specialskola eller i hjälpklasser. Denna växande utplacering av elever med en utvecklingsstörning gjorde att specialundervisningen i skolan ökade våldsamt och man var tvungen till att göra förändringar. Med dessa förändringar började man ta mer hänsyn till alla de olika avvikelser och sjukdomar som förekom, vilket ledde till fler specialklasser som gav en rättvis undervisning i relation till den problematik som fanns. Men trots att man hade differentierat de olika skolformerna så var det ändå ett problem att tid och resurser för individernas specialundervisning blev mindre. Man kunde se att skolan inte hade kompetens att tillgodose dessa individers behov när det kom till utbildning. Man var tvungen att omvärdera situationen, och det var tydligt att det behövdes en utveckling, där integration står för tillhörighet och likhet istället för olikhet och oförståelse. Skolan var inte förberedd på olikheter hos elever (Rosenqvist, 2000). En reaktion på specialskolorna kom efter 1960-talet och då pratade man mer om integrering inom skol- och handikappspolitiken i Sverige. Tankarna om integrering kunde förstås som nära kopplat till normaliseringsprincipen vilket innebar att personer med en utvecklingsstörning ska få chansen till ett så normalt liv som möjligt. Man kan säga att det var en ideologisk förändring i samhället där man ansåg att alla människor har rätt att delta fullt ut på alla plan i samhället (Isaksson, 2009).

Kring 1970-talet började synen på särskiljande i skolan att förändras. I början av 70-talet hade var tredje elev en förändring i sin studiegång som skilde sig från den ordinarie

undervisningen. Det innebar att en individs planerade studieplan var tvungen att förändras då svårigheter med inläring uppstod. Detta gjorde att människor började ifrågasätta undervisningen i specialklasser. Med detta kom några år senare SIA-utredningen från staten, som utredde ”skolans inre arbete”, och resultatet blev att differentieringen av elever skulle undvikas i så stor grad som möjligt. Det man helt enkelt såg var en skola med undervisningssvårigheter och inte elever med skolsvårigheter. Istället skulle eleverna själva påpeka om problem förekom och efter det skulle skolgången anpassas så problemen individen upplevde kunde lösas (Lindqvist, 2012).

I takt med kommunernas övertagande av special- och särskolorna och den lågkonjunktur som rådde i Sverige på 1990-talet så blev resurserna för barn med särskilda behov i skolan allt färre. Problematiskt var det även då skolan fortfarande såg att det var individen det var fel på och inte att skolans arbetsformer anpassades efter elevens behov. Eftersom att resurserna inte riktades mot eleverna med en utvecklingsstörning i skolan så fanns det svårigheter att anpassa arbetsformerna efter deras behov. Lindqvist (2012) menar att skolan genom historien har haft uppgifter som ska uppnås av alla elever, oberoende av vilka förutsättningar man har:

”På ett övergripande plan har skolan två viktiga funktioner: dels att förmedla kunskaper och att se till att eleverna når de kunskapsmål som fastställts, dels fostra och anpassa eleverna så att de blir dugliga samhällsmedborgare. Skolans värld är i det avseendet en spegelbild av samhället i stort. I skolans värld är således normalitetsbegreppet en central riktningssvisare.” - (Lindqvist, 2012, s. 114)

Med detta citat sammanfattar man de skolsvårigheter som personer med en utvecklingsstörning har haft genom historien med tanke på deras exkludering från normalitetsbegreppet, trots många politiska försök att inkludera dem på samma villkor som ”vanliga” elever i skolans värld.

Arbetslivet från 1945 och framåt för funktionsnedsatta

Efter andra världskrigets slut så uppmärksammades personer med funktionsnedsättningar och funktionshinder på allvar, och man ansåg att de kunde bidra i arbetslivet då bristen på arbetskraft var utbredd och man behövde ha alla arbetsföra tillgängliga i arbete. Dessa personer hade tidigare representerats i den så kallade arbetskraftsreserven, vilka stod utanför arbetsmarknaden. Staten gjorde på den tiden en utredning för att utreda vilka insatser som bör göras för att få ut dessa personer på arbetsmarknaden där de kunde utgöra en resurs istället för en kostnad. Man använde personerna för att hjälpa landets ekonomi efter kriget, så kommunerna och landstingen införde arbetsträning för dessa personer. Det handlade om att testa deras förmågor och motivation till att arbeta (Lindqvist, 2012). Fram till 1950-talet så hade man i arbetsmarknadsmässiga termer inte diskuterat personer med en utvecklingsstörning från ett socialpolitiskt perspektiv, och deras integration var inte en central fråga på arbetsmarknaden. Personer med en utvecklingsstörning placerades under en rad yrken som man ansåg att de kunde genomföra, som borstbindare, skomakare, korgmakare, skraddare osv. Fattigvårdsverket¹ införde efter 1950-talet i vissa kommuner olika organisationer för att motverka marginalisering i samhället för målgruppen, så som arbetshem, hemarbetscentraler och arbetsinstitut. Detta för att öka chanserna för utsatta människor i samhället att försörja sig. Man ville lätta trycket på fattigvården men avsikten med den nya arbetsmarknadspolitiken var även att avlasta sjuk- och socialvården genom att personer med utvecklingsstörning och funktionshinder kom ut i arbetslivet (Lindqvist, 2012).

---

¹ Fattigvårdsverket kallades för den institution som hade omsorg om samhällets fattiga personer som inte hade chans att försörja sig själva. Handikappade ingick i denna grupp (Lindqvist, 2012).

Eftersom handikappfrågan ständigt varit en het fråga i välfärdspolitiken så kom debatterna under 1900-talets andra hälft att handla mycket om integrering- och normaliseringspolitiken. Att få personer med en utvecklingsstörning i sysselsättning skulle krävas mycket av samhället. Det var en trög process, men på 1970-talet kunde man se att många av dessa personer kom ut i arbete, och det innebar en kraftig ökning för dessa individer på arbetsmarknaden. Mycket tittade uppåt för handikappspolitiken och individerna vid denna tid. Det kom senare nya regler inom arbetsmarknaden som skulle förbättra situationen för personer med en utvecklingsstörning. Större anställningstrygghet samt att lättare kunna få anställningar var två saker som förbättrades. Lagen om anställningsskydd med bestämmelser för personer med olika handikapp/utvecklingsstörningar kom 1973 och gav därmed bättre skydd åt dessa personer ute i arbetslivet. Den positiva vågen under 1970-talet, där många personer med en utvecklingsstörning togs sig in på arbetsmarknaden, ledde till skapandet av Samhall i början av 1980-talet. Organisationen fick ett stort ansvar att sysselsätta och organisera arbete för dessa individer (Lindqvist, 2012).

Trots att det blåste positiva vindar under 1970–80-talet för personer med en utvecklingsstörning så kom det på 1990-talet att bli mer och mer polariserat för dessa individer på arbetsmarknaden. Man kunde se att personer med en utvecklingsstörning som hade en förankring på arbetsmarknaden kunde bli kvar där, men det var svårt att komma utifrån och erhålla arbete. Denna grupp blev mer och mer exkluderad i samhället. Man kunde inte kvalificera sig för arbete på den öppna arbetsmarknaden, och i och med decentraliseringen som pågick på 1990-talet så blev det ännu svårare för kommunerna att prioritera dessa grupper. Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS 1994) infördes på början av 1990-talet, och har bidragit med att man får mer stöd av kommun och landsting. Daglig verksamhet är en av rättigheterna som man får enligt lagen. Det ger personen en sysselsättning men det är långt ifrån integrering i samhället. De senaste åren har man sett en trend av att arbetsvillkoren för de som finns på den öppna arbetsmarknaden är försämrade, och man tenderar att erhålla mer enformiga och fysiskt olämpliga jobb (Lindqvist, 2012). Trots att situationen såg positiv ut och integreringen fungerade bra under 70-80 talet så har man kunnat se en nedgående trend. Målgruppen blev efter den omfattande decentraliseringen på 90-talet mer utsatta, och att prioritera dessa individer i arbete var inte aktuellt.

Gymnasiesärskola i förändring

2013 införde gymnasiesärskolan en ny läroplan, GYS13. Det innebar att man frångick den tidigare vårdande kulturen, till en mer utmanande kultur som handlar mer om lärande. Målet är att förse eleverna med kompetenser som krävs i arbetslivet och till att bli en ansvarskännande samhällsmedborgare. Man lägger mycket vikt vid ämneskunskaper och vill främja entreprenöriella färdigheter och företagsamhet. Varje elev har sina behov:

”Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Det finns också olika vägar att nå målen. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla. Skolan har ett särskilt ansvar för elever med funktionsnedsättning.” - (Skolverket, 2013)

En av målsättningarna i gymnasiesärskolans läroplan är att förbereda varje elev för etablering på arbetsmarknaden. I och med att arbetslivet är i konstant förändring och i behov av arbetskraft är det viktigt för skolan att samverka med organisationer som har koppling till arbetslivet. Samtidigt måste personer med en utvecklingsstörning tillgodose sig en utbildning

av hög kvalitet, utefter deras individuella behov, och få underlag via utbildningen att kunna ta sig ut i arbetslivet eller till vidare studier (Skolverket, 2013).

En utvärdering av arbetet med GYS13 släpptes i mars 2016, där man kan se att arbetet går trögt och brister finns framförallt mot arbetslivet. Något som skolorna önskar sig mer av, och som ses som en oro över individernas framtid, är att alla måste ta ansvar för gruppens etablering i arbetslivet vilket man idag inte gör i den utsträckningen som man hoppades när läroplanen infördes (Skolverket, 2016).

Arbetsliv – En problematisk övergång

Antonson och Stål skriver i antologin *”Att drabbas och att forma sitt liv: om strategier bland funktionshindrade och arbetslösa”* (2003), att etableringen på arbetsmarknaden är en process i tre steg; personen når ett arbete, personen får ett arbete och personen behåller ett arbete. Det handlar om att arbetsgivaren ska kunna se personen som en betydelsefull resurs på arbetsplatsen. I många fall har det inte varit så, vilket har lett till negativa följder för individen och arbetslöshet är vanligt förekommande. Istället har det blivit en negativ trestegs-trappa där individer med en utvecklingsstörning och andra handikapp har gått från utsatthet till marginalitet och slutligen till exklusion. Utsatthet är kortfattat när man redan varit med om en svårighet och inte haft resurser för att klara av det samtidigt som man står inför nya svårigheter. I fall bekymren består så kan det leda till att man går in i en marginalisering i samhället. Är man marginaliserad är vägen till jobb och samhällsrättigheter väldigt långt borta vilket gör det svårt att bli en självförsörjande person. Om trenden inte vänder, och individen rör sig mer åt det negativa hållet, så når man tillslut sista steget; exklusion. Avsaknaden av tillgångar, möjligheterna att påverka och delta i samhället har nått den minsta gränsen. Man står nu utanför samhället och blickar in utan att kunna göra något. Ingen efterfrågar den exkluderades kompetens och förmåga vilket författarna anser vara något problematiskt och man ifrågasätter hur man bör göra för att personer ska komma så långt utanför samhället (Antonson & Stål, 2003).

Ett annat hinder och svårighet för personer med en utvecklingsstörning i övergången från gymnasiesärskola till arbetsliv är identifikationsprocessen och hur individerna ser på sig själva. Martin Molin belyser i sin rapport *”Delaktighet i olika världar – om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv”* (2008) att bli kategoriserad som ”utvecklingsstörd” kan få konsekvenser då man förväntas vara på ett sätt som man kanske inte är vilket leder till personlig förvirring. Identiteterna konstrueras utifrån vilka sociala sammanhang man befinner sig i och hjälper till att forma en individs värderingar samt finna en mening i tillvaron. I samspelet med andra, och förhandlingarna om sociala roller, självbild och personens egen identitet så får utvecklingsstörningen sin innebörd. Men det som framförallt är stigmatiserande, och negativt i formandet av identitet och självbild, är andra personers attityder och reaktioner mot att man inte är en del i normaliteten.

Teoretiska utgångspunkter

När det kommer till teorier för denna studie kommer fokus att ligga på utvecklingen som eleverna gör, där utvecklingen mellan ungdomsåren till vuxenlivet är viktigast. De är valda i syfte att koppla individen med samhället och hur dem påverkar varandra. För att förstå psykets utveckling används psykoanalytikern Erik Erikson och hans psykosociala utvecklingsteori. För att sedan koppla detta till karriärutveckling och övergångsstadiet till vuxenblivande och arbetslivet är Donald Supers karriärutvecklingsteori som kommer användas i studien. Dessa teorier som är mest relevant för att problematisera de svårigheter personer med en utvecklingsstörning står inför i övergången till- och i arbetslivet. Det kan vara intressant att pröva de här teorierna på personer som befinner sig utanför normaliteten, då

man kan anta att forskarna bakom teorierna har utgått från normalbegåvade människor. Dessutom är det viktigt att se hur yttre faktorer, så som samhällets- och andra människors påverkan på individens utveckling, fungerar med målgruppen. Intervjuerna som genomförts har haft dessa teorier som utgångspunkt, och intervjuguiderna har konstruerats utefter nedanstående teorier om personlig utveckling och karriär. Detta för att sedan kunna diskutera kring hur vidare man kan applicera målgruppen "utvecklingsstörda" på teorierna.

Erik H. Eriksons teori om psykosocial utveckling

När det kommer till teorier om människor och deras utveckling är Erik Eriksons tankar några av de mest inflytelserika. Han menar på att en människa går igenom ett antal stadier i sitt liv för att uppnå sin fulla potential i utvecklingen. Men han menar även att kulturella och sociala faktorer är av stor betydelse när det kommer till utveckling hos barn. Erikson har i sin teori skapat 8 faser som sträcker sig hela vägen från födsel till ålderdom där tonårsstadiet och yngre vuxen ålder (stadie 1-6) är det mest relevanta att undersöka i denna studie. Varje stadie i Eriksons så kallad livscykel måste avslutas innan man kan gå vidare till den andra. Erikson kallar "uppgifterna" i faserna för människans naturliga kriser (Folkesson & Kollberg, 2000). Man kan antingen få ut något positivt eller negativt i varje fas som är varandras motsatser, det beskriver Svensson (1992):

- *Stadie 1: Grundläggande tillit kontra grundläggande misstro (0-1,5 år).* Barnet börjar här utveckla någon sorts inre identitet och börja känna till sin kroppsliga förmåga. Beroende på vilka erfarenheter man har under detta stadie från yttre faktorer så kan man antingen få en känsla av tillit eller en känsla av misstro.
- *Stadie 2: Själständighet kontra blygsel och trivsel (1,5-3 år).* Nu börjar barnet känna någon sorts självständighet. Från föräldrarnas håll är det viktigt att kunna förse barnet med regler och en struktur men även låta barnet utforska saker på egen hand. Hämmas man i sin självständighet så kan tvivel på den egna förmågan och blygsamhet istället utvecklas, vilket kan innebära att man kan få utveckla neurotiska personlighetsstörningar.
- *Stadie 3: Initiativ kontra skuld-känsla (3-7 år).* I detta stadie utvecklar man målmedvetna beteenden och som förälder måste man motivera de initiativtagande beteenden istället för att hämma dem. Om man motarbetar barnets nyfikenhet kan det leda till att barnet nedvärderar sig själv. Nyfikenheten blir då en skuld.
- *Stadie 4: Aktivitet kontra underlägsenhetskänslor (7-12 år).* Här börjar barnet bli en social varelse som formas av omgivningen. Detta stadie är första delen av att få en uppfattning om arbetslivet, och där man lär sig om värderingar och normer. Samarbete börjar också ta fart i takt med skolstart och positiva prestationer värderas högt av omgivningen. Det negativa är att barnet kan utveckla en känsla av otillräcklighet och om det pågår under längre tid kan det leda till att man går bakåt i utvecklingen.
- *Stadie 5: Identitet kontra rollförvirring (12-20 år).* Den unge kommer klara av denna osäkra tid om han eller hon lyckas hitta sin egen identitet och förstå vem den själv är. Om man inte gör detta kan det leda till en kaotisk tid där man spelar många roller och inte hittar sig själv och vem man är. I detta stadie ingår saker som sexualitet, värderingar, grupptillhörighet och personlighet.

- *Stadie 6: Närhet kontra isolering (20-40 år).* Har identiteten hos personen blivit tillräckligt stark kan man nu utforska intimitet. Att tillsammans med någon skapa ett sammanhang och gemenskap. Om man inte är redo att ge en del av sig själv och bygga någonting med en annan person så kan det leda till isolering.

Från unga åldrar upp till tonåren så kommer individer med en utvecklingsstörnings utveckling innebära att man skyddas av föräldrar eftersom man avviker från normaliteten och att det är föräldrarnas plikt att skydda dem från yttre påverkan. Detta kan bidra till uppfattningen om att dem, på grund av deras utvecklingsstörning, inte utvecklas i samma takt som andra barn och ungdomar. Eriksons teori bygger på tillit och samarbete med föräldrar, vänner och andra viktiga personer. Man ska ha möjlighet till att pröva på och diskutera olika handlingar för att få en realistisk syn på vad man kan uppnå. Detta blir svårare för barn med en utvecklingsstörning då omgivningen inte ser deras möjligheter och utrymme att testa sina drömmar, jämfört med normalbegåvade barn. Därför blir omgivningen en del av problemet då samhället bromsar in en positiv identitetsutveckling där de inte får testa sina drömmar. Samspelet mellan individ och omgivning blir därför avgörande för hur personer med en utvecklingsstörning utvecklas (Folkesson & Kollberg, 2000).

Supers Career Development Theory

Supers teori om karriärutveckling sträcker sig från födsel till graven och innehåller alla delar av livet. Karriärutvecklingen är alltså livslång och Super menade att alla människor har potential. Hans teorier grundar sig på de stadier i livet man går igenom och vilka färdigheter man utvecklar under livets gång. Han menar att det är inre och yttre faktorer som påverkar utvecklingen och beslutsfattandet för varje individ. Vilka karriärvägar man väljer styrs bland annat av detta. Vilka preferenser har man för vad man vill göra i framtiden, vilka egenskaper som behövs och hur ens livssituation ser ut ändras med tiden i takt med personens egen utveckling. Att göra ett karriärval är att uttrycka sin förståelse för sig själv och vad man kan. Med andra ord så är personens självuppfattning en avgörande del i vad man ser sig själv göra i framtiden. Den börjar ta form redan när man som barn kan urskilja sig från andra barn och vuxna, och utefter det så fortsätter utvecklingen över hela livet i olika stadier. Självuppfattningen består av olika karaktärer: klarhet, detaljerad, självrespekt och realistisk. Det handlar om att synliggöra sina egna förmågor, intressen och värderingar. Super menade att om man kan få en person att inse sin egen roll i framtida sammanhang så kan man se arbetsglädje i det man gör, vilket gör att man utvecklas mycket i sin självuppfattning. Han menar att det är en nyckel till glädje i det man gör. Att kunna göra effektiva val baseras på vilka kunskaper man har (om världen, arbetslivet, fatta beslut och specifika jobb), samt hur man utför speciella uppgifter vid angivna tider i ens utveckling. Om man inte fått dessa egenskaper eller kunskaper vid en angiven ålder i ens utveckling kommer en förskjutning av både karriärmognad och förmågan att hantera utvecklande karriärsteg senare i livet (Andergren, 2015).

Karriärutveckling är ett livslångt lärande och innefattar fem livssteg: växande, utforskande, etablering, uppehållande och avtrappande. Detta sker oftast linjärt och inträffar i olika angivna åldrar. Enligt Super är karriären en kombination av alla aktiviteter som sker i ens liv vid ett angivet tillfälle i livet. Super menade att människor har många olika roller genom livet och att varje person går igenom dessa. Man spenderar alltid olika mängder energi och tid i jakten på den rollen och att rollerna ofta samverkar med varandra på olika sätt, till exempel så kan man vara förälder samtidigt som man är en arbetare, någons barn och samhällsmedborgare. Varje steg i varje individs utveckling har unika karriärutvecklande egenskaper som ses som svar för de val och förändringar som sker under livet i formandet av självuppfattningen. Enligt Super har man lyckats med sin karriär om man lyckas med att blanda alla dessa aktiviteter i en

självuppfattning utefter tid och hur viktig aktiviteten ses. Alltså en lyckad blandning mellan sitt jobb-jag ihop med andra livsroller, som exempelvis förälder och samhällsmedborgare (Andergren, 2015).

Han menar att ju fler roller man kan effektivt kan spela i balans med ens självuppfattning, ju högre är graden att må bra och känna sig lyckad. Vissa roller blir viktigare ju längre tiden går medan vissa tappar i kraft. Förutom de intressen, värderingar, förmågor och mål som är en del av självuppfattningen så spelar miljön man växer upp i också en stor roll. Att ha koll på sina egna värderingar är det som hjälper en mest i karriärsökandet. Målen för teorin är att finna en mognad, en balans mellan ens självuppfattning och livets olika stadier, finna egenskaper som passar ett yrke eller karriär och finna intressen, förmågor och värderingar som sträcker sig genom livet (Andergren, 2015).

I Supers teori spelar omgivningen en stor roll i hur människor utvecklas och gör val. Om man i de olika stadierna inte får den kunskap och utveckling, som enligt teorin krävs för varje stadie att ta sig vidare i utveckling, så hamnar man efter i karriärmognad. Man kan få svårt att se sig själv utföra något som motsvarar ens förmåga i framtiden, särskilt när det kommer till jobb. Personer med en utvecklingsstörning ligger i många fall mentalt efter i mognad, vilket får en påverkan i hur föräldrar och andra vuxna är i mötet med individen. Ifall man kan hjälpa individen att se sina förmågor, intressen och värderingar samt sin egen roll i framtida karriär så ska man finna glädje i det man gör och ha en positiv självuppfattning. På ett plan kan man då se omgivningens påverkan för att stödja personen med en utvecklingsstörning i deras val för att nå en positiv utveckling.

Metod

Denna studie kommer skrivas med en kvalitativ metod. Syftet med detta är att få en helbild och en djupare förståelse i det som ska undersökas. Det innebär att datan kommer bestå av intervjuer och litteratur. Fördelen med kvalitativ forskning är att det finns en förankring till verkligheten där man kan koppla teorier och beskrivningar. Det betyder att det är mycket som utgår från den sociala tillvaron, med beteenden som man kan beskriva och sätta ord på. En annan fördel är att det finns mycket tolerans för spekulationer och osäkerheter, vilket sätter forskarna i en sits där det finns, mycket svängrum för egna tolkningar. Det innebär inte att analysen är dålig, utan det är en spegelbild av den verkligheten man undersöker. Det finns alltid mer än en förklaring, och utgången blir ofta olika beroende på vem det är som undersöker ämnet i en kvalitativ analys (Denscombe, 2009).

Urval av informanter

Uppsatsen genomförs med hjälp av kvalitativa intervjuer med personer som jobbar med elever inom gymnasiesärskolan och arbetsförmedlingen. Detta för att få så mycket empiri som möjligt så urvalet av informanter är noggrant utvalda så det ska belysa området från olika infallsvinklar. Enligt Denscombe (2009) så kommer valet av informanter vara medvetet gjorda utefter personer som är i en position där man har mycket information och kan bidra med en inblick på fältet.

Kontakt togs via telefon med de personer som var i position att kunna besvara frågor om målgruppen för uppsatsen, det vill säga hur man förbereder ungdomar med en utvecklingsstörning i gymnasiesärskolan och hur deras väg ut i arbetslivet ser ut.

Kontaktuppgifter fann vi genom att söka på skolornas hemsidor, medan arbetsförmedlarens uppgifter fick vi genom en av informanterna efter avslutad intervju.

Intervjupersonerna blev således:

- En studie- och yrkesvägledare vid en gymnasiesärskola i Umeå kommun
- En rektor för en gymnasiesärskola i Umeå kommun
- En arbetsförmedlare vid Arbetsförmedlingen i Umeå kommun

Till hjälp under intervjuerna användes mobiltelefon till ljudupptagning för att vid ett senare tillfälle kunna plocka ut exakta citat. Informanterna gavs en möjlighet att få frågorna skickade till deras e-post innan mötet så det kunde förbereda sig. Dessa informanter är mest intressanta och är dem som sitter på den information som behövs för att besvara de ställda forskningsfrågorna. Anledningen till att en intervju med lärare i gymnasiesärskolan inte gjordes är att det skulle innebära annorlunda forskningsfrågor och uppsatsen hade haft en helt annan inriktning. När man pratar om svårigheter kring utvecklingsstörning och övergången till arbetsmarknaden så var bedömningen att studie- och yrkesvägledare samt rektor gav tillräcklig inblick i hur gymnasiesärskolan arbetar.

Eftersom uppsatsen handlar om förberedelser och övergången till arbetslivet med fokus på eleverna i gymnasiesärskolan så kan man undra hur det kommer sig att inga elever har blivit intervjuade. Det som gjorde avgörandet för att eleverna inte skulle intervjuas är för att de inte alltid ser realistiskt på deras situation och vilka hinder de står inför, vilket senare bekräftades av intervjupersonerna. Även om det kan ses som ett problem att man inte frågar en individ tillhörande målgruppen om hur de själva känner, så ger dessa intervjupersoner svar som speglar verkligheten. Med tanke på deras långa erfarenhet av att arbeta nära personer med en utvecklingsstörning har de sett både positiva och negativa utvecklingskurvor samt att de förstår målgruppens tankar och funderingar.

Praktiska förberedelser och genomförande av intervjuer

I Denscombe (2009) kan man läsa om semi-strukturerade intervjuer. Det innebär att frågorna är mer flexibla än vid strukturerade intervjuer vilket gör att den som blir intervjuad får mer utrymme att utveckla sina svar och tala mer utförligt om det ämne som intervjuaren tar upp. Med denna metod så hjälper de öppna svarsalternativen till att utveckla den intervjuades synpunkter och ställning i ämnet. Detta tillvägagångssätt passar denna studie bäst eftersom frågorna är konstruerade i förväg, då man kan låta personen prata fritt och där man också är flexibel med följdfrågor och så vidare.

När det kommer till förberedelser och förkunskaper så är det viktigt att man som intervjuare är påläst om ämnet, vilket gör den semistrukturerade intervjun mer levande. Som intervjuare, men även för informantens skull, så är förkunskaperna viktiga för att intervjun ska gå i den riktningen man vill ha det och att informanten ska vara bekväm med att besvara frågorna. Genom att ha bra kunskap om ämnet man ska föra en intervju i, så kan man gå lite utöver formella regler och tekniska färdigheter. Genom att fokusera på uppgiften och materialet framför regler och tekniska färdigheter så kan man som intervjuare, och intervjupersonen, ha mer spontana frågor som kan bli aktuellt material till resultatet (Kvale & Brinkmann, 2009).

Forskningsetiska principer

Att hänvisa till forskningsetiska principer vid insamlingen av data och att göra informanterna medvetna om syftet är en förutsättning. Mycket bygger på informanternas medverkan och deras värdefulla information, men samtidigt så har de alternativet att dra tillbaka sin medverkan. De forskningsetiska principerna blev tydligt förklarade innan inspelningen av intervjun. Efter intervjuerna skickades e-post till varje respondent för att få en bekräftelse att de fortfarande var införstådda med deras val av anonymitet samt att andra personer kommer läsa uppsatsen. Respondenterna görs införstådda med att citat kommer användas från dem i uppsatsen med deras godkännande, detta för att stärka och bekräfta sådant som behandlas i den (Denscombe, 2009).

Datainsamlingsmetoder

Valet av datainsamlingsmetoder består av intervjuer, dokument och litteratur. Dessa valdes då de dels ingår i den kvalitativa forskningsmetodiken samt det ger ett djup i studien. Intervjuer som metod passar väl, då man får en inblick i området man undersöker och får chansen att gå in på detaljer. Samtidigt får man själv som intervjuare insikter i vad de personer som arbetar inom området har för åsikter och tankar kring problematiken, samt kan erbjuda en bild av verkligheten.

De frågor som konstruerades inför intervjuerna har till största del utgått ifrån ställda forskningsfrågor och olika infallsvinklar för att besvara dem. Frågorna till studie- och yrkesvägledaren och rektorn handlade om deras bakgrund, detta för att få igång lite varmprat och en bra stämning. Med rektorn på skolan handlade frågorna mycket om gymnasiesärskolans organisation, arbete med nya läroplanen, samarbeten mellan personalen och hur man förbereder eleverna inför kommande arbetsliv genom skolinsatser. Även frågor om stöd som eleverna behöver samt vilka svårigheter som de kan stöta på i övergången till arbetslivet kom upp. Till rektorn handlade mest om de organisatoriska, om styrdokument och gymnasiesärskolan generellt.

Till studie- och yrkesvägledaren handlade frågorna till stor del om bemötandet med enskilda individer då informanten kommer dem väldigt nära. Med samtal, motivation, identitet och andra inre- och yttre faktorer som påverkar eleverna har informanten en inblick i deras inre liv på ett sätt som inte andra i skolan har.

Till kontakten på arbetsförmedlingen var frågorna inriktade mot den andra sidan av

övergången, nämligen arbetslivet. Frågorna kretsade kring chanserna och möjligheterna personer med en utvecklingsstörning har på öppna arbetsmarknaden, vad dem förväntar sig, vilka upplevda hinder som kan finnas samt hur arbetsförmedlingens samarbete med skola och företag ser ut och hur det underlätta övergången.

Databearbetning och tillförlitlighet

Begreppet ”reliabilitet” som innebär noggrannhet för att beskriva en studies trovärdighet. Författarna Johansson och Svedner (2010) säger att reliabiliteten i princip aldrig är perfekt, och att när det kommer till intervjuer så kan reliabiliteten skifta från gång till gång, beroende på olika omständigheter vid varje intervjutillfälle. Alltså, en informant kanske inte svarar lika på samma fråga två gånger vid olika tillfällen exempelvis. När det kommer till studien och intervjuerna så kan man se att reliabiliteten inte är så hög eftersom att endast en person inom olika roller på fältet intervjuats. Det gör att man inte kan bekräfta, eller jämföra svaren på de frågorna som ställts från mer än ett håll. Hade man istället valt att intervjua personer inom gymnasiesärskolan på en annan ort och fått liknande svar så hade reliabiliteten varit högre än den är nu. Det innebär för den skull att svaren inte är tillförlitliga, men att reliabiliteten hade varit högre om man gjort på detta sätt. Brist på tid och resurser har gjort att det varit svårt att få ihop alla delar som hade behövts för detta.

Resultatredovisning

Gymnasiesärskolans förberedelser i övergången till arbetslivet för människor med en utvecklingsstörning

Gymnasiesärskolan undgick en stor förändring i och med den nya gymnasiesärskolereformen GYS13 som trädde i kraft den 15 augusti 2013. Med denna läroplan gick gymnasiesärskolan från en vårdandekultur till en lärandekultur, som syftar till att underlätta elevernas övergång till den öppna arbetsmarknaden efter avslutad utbildning och utmana dem i skolmiljön.

”Förut så var det mycket mera omvårdande kultur. Det vill säga, ta hand om och sätta till rätta och ordna till det. Nu är det mycket mera att man ska förbereda dem till en större självständighet. Det du kan göra, det ska du göra, och när du inte kan det hjälper vi till... det fanns en omvårdandskultur tidigare, innan GYS13. Då sa man att det fick vara nog med det här och nu ska det bli en lärande kultur.” – (Rektor, 2016)

Gymnasiesärskolan ska ge eleverna resurser och hjälpa dem på vägen till att bli en samhällsmedborgare med ansvar och förpliktelser, både i livet och i arbete. Målet är att ge eleverna en så god grund som möjligt inför kommande arbetsliv, vidare studier och ett aktivt deltagande i samhällslivet. Skolan ska även bidra till att utveckla elevernas förståelse för olika perspektiv, som etiska, internationella, historiska och miljörelaterade frågor. Detta förmedlas av skolan och det utgör en gemensam referensram i samhället där grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter är det som innefattas i skolans arbete med individerna. Utbildningen är väldigt flexibel så att varje individ ska kunna utvecklas utefter utbildningens och deras egna, personliga mål (Skolverket, 2013). Skolans ansvar gentemot ungdomarna är att kunna uppmuntra dem i deras vuxenblivande och personliga utveckling. Samtidigt som utbildningen ska vara utmanande och krävande så ska eleven även bilda sig en uppfattning om sina egna möjligheter, egenskaper och styrkor, men även begränsningar. Skolan ska alltså förbereda eleverna inför det kommande arbets- och vuxenliv, men det finns en del svårigheter i elevernas övergång. Det finns samhällsstrukturer som gör övergången till arbetslivet som bromsar etableringen för dessa individer, och målgruppen är inte alltid prioriterade i lönearbete på den öppna arbetsmarknaden. Från skolans perspektiv är tankegångarna positiva och i och med den nya läroplanen så anses utbildningen vara likvärdig, mer lärande och mer i samklang med yrkeslivet (Rektor, 2016). Idag har gymnasiesärskolan nio stycken nationella program som varje elev ska testas mot. Upplever man att det är en för stor utmaning så får man gå på ett individuellt program där man kan kombinera ämnen från nationella program och ämnesområden (Skolverket, 2013).

För att göra övergången från gymnasiesärskola till arbetslivet smidigare har man alltså ändrat arbetssättet och kulturen i gymnasiesärskolan. Eleverna ska formas till att bli mer driftiga och entreprenöriella i sitt lärande. Skolan har valt detta perspektiv i utbildningen då dessa förmågor ses som värdefulla för arbetslivet, för att kunna studera vidare och för att underlätta integreringen till samhället. Det är viktigt att skolan främjar elevernas kommunikativa och sociala kompetens då detta kan vara en stor fördel efter gymnasiesärskolan (Skolverket, 2013). För att få fram dessa kompetenser hos individerna har gymnasiesärskolan förlängt och förbättrat lärandet som sker utanför skolan. Vilket man även tror kan förbättra deras chanser på arbetsmarknaden och integreringen till samhället.

Arbetsplatsförlagt lärande

Arbetsplatsförlagt lärande (APL) är en central del i utbildningen och i förberedelserna till arbetslivet. Den består av 22 veckors praktik ute på en eller flera arbetsplatser som är kopplad

till det program eleven studerar och programmets ämnesplaner ska styra innehållet ute på APL. När eleverna går ut på APL är det specifika saker som de ska få träna på just den APL perioden. Läraren besöker arbetsplatsen och tillsammans med handledaren och eleven görs en bedömning. Handledaren sätter dock inte betyg utan ger endast ett utlåtande om eleven till läraren. Detta har gjort att det nu finns ett större fokus på att man ska ha ett lärande på arbetsplatsen och på så sätt göra förberedelserna inför arbetslivet bättre för eleverna. Under hela studietiden förs dokumentering över elevens kompetenser och färdigheter, framförallt under tiden för det arbetsplatsförlagda lärandet (Skolverket, 2013). När man avslutar sina studier får man en sammanställning över dessa, i en så kallad APL-portfölj, som dem gör i Umeå kommun. Eleven ska lära sig reflektera och analysera sina insatser, vad denne tar med sig från sin tid vid sin APL och i slutändan så leder det till en kartläggning av elevens kompetenser som senare ska vara ett hjälpmedel för att bevisa för framtida arbetsgivare vad dem faktiskt kan (Rektor, 2016). Man kan säga att det fungerar som en bro i övergången från gymnasiesärskolan till arbets- och vuxenlivet då APL det ger eleven kunskaper han eller hon inte kan få vid skolbänken. I intervjun med studie- och yrkesvägledaren så diskuterades vikten av att få eleverna att förstå hur det är att faktiskt sköta om ett arbete. Att passa tider, känna ansvar och interagera med människor ute i samhället är egenskaper som arbetslivet kräver.

”Får dem chansen att få ett jobb, för det finns ju såna tjänster som ger lönebidrag, och är dem väldigt duktiga och är lite mera framåt, så får dem jobb. Dem eleverna som är lite svagare, dem stannar ju på den här nivån och dem kanske behöver gå en utbildning hos oss i ”mellansteget” och sen jobbar man vidare med dem där.” - (Studie och yrkesvägledare, 2016)

Introduktionen till arbete, säger studie- och yrkesvägledaren, sker redan i första året på gymnasiesärskolan då man under en vecka följer någon i skolans personal. Omställningen till APL kommer därför inte som en chock för eleverna då man redan testat på hur det är att arbeta. Syftet med APL är på många sätt att främja eleverna självständighet utefter deras egna förutsättningar. Det ska leda till att eleven utvecklar självkänedom, tro på deras förmågor, får kännedom om arbetslivets villkor, bli medveten om olika yrkesområden och förståelsen över att arbetslivet är förändligt och man måste utvecklas i takt med den (Skolverket, 2013). Det visar sig att APL kan komma att betyda mycket för elevernas övergång till arbetslivet, vilket är ett av målen med GYS13. De utmanas och prövas i arbetslivets tuffa miljö samtidigt som man lär sig utifrån det nationella programmet man läser, vilket ger elevernas en konkret koppling mellan teori och praktik. Då arbetslivet är i konstant förändring när det kommer till de kompetenser som krävs och vilka områden som behöver arbetskraft, är det viktigt att vägledningen och lärandet i skolan fungerar bra.

Lärandeinsatser- och vägledning, en viktig del för övergången

I intervjun med rektorn på en av Umeås gymnasiesärskolor så sades det att det fram tills för ett litet tag sedan inte fanns annan personal i särskolan förutom lärare, och dem gjorde allt. Organisationen i Umeås gymnasiesärskola är bättre nu, då rektor, studie-och yrkesvägledare, kuratorer med mera har kommit in i organisationen. Kraven på en mer kompetent personal har ökat de senaste åren och varje person är helt enkelt mer fokuserad på sitt område. Rektorn framhåller studie-och yrkesvägledarens roll som en viktig del i förberedelserna inför arbets- och vuxenlivet: *”De sista två åren har vi SYV inom särskolan, och det är ett enormt framsteg!”* (Rektor, 2016). Med individuella samtal, grupp vägledning och ett samarbete med Umeås yrkesliv och arbetsförmedling så stöder man eleverna i övergången, men även varseblivningen om sig själva. Enligt en av informanterna så har elever i gymnasiesärskolan flera hinder framför sig och menar att många inte platsar på arbetsmarknaden, då det kräver att man ska kunna göra mer än en sak. Därför ser lärandet och förberedelserna inför

övergången till arbetslivet i och med nya läroplanen, GYS 13, annorlunda ut än den tidigare läroplanen. Precis som det tidigare beskrivits så utmanar man eleven mer och ställer andra krav på deras färdigheter inför arbetslivet. Studie- och yrkesvägledaren upplever att elever är nyfikna eller oroliga över framtiden och söker oftast hjälp själv. Samtidigt som många elever har frågor och funderingar angående framtiden är det oftast få som reflekterar över sig själva. Trots att man talar om vad man för starka sidor och vad man är duktig på, för att stärka individer och deras självförtroende, så menar informanten ändå på att man måste vara styrande i vägledningen. Många behöver klara direktiv på vad man behöver göra och hur man ska göra det. Informanten nämner att gruppvägledning som metod kan bidra till ökad självreflektion då man i grupp blir mer motiverad när man kan se vad andra säger och gör. Det blir oftast en lättsam och lekfull stämning snarare än att man jämför sig med andra. Om gruppvägledningen är strukturerad kan diskussioner kring vad man är bra på, vad man ser fram emot eller är vem man är ge positiv förstärkning till eleverna (Studie och yrkesvägledare, 2016). Motiverande vägledning syftar till att ge eleven en förstärkt självbild och självkänsla vilket är en viktig del i förberedelserna i övergången till arbetslivet. Att kontinuerligt jobba med elever och deras problem i nuet och hur de ser på framtiden är en förebyggande åtgärd som upplevs som en viktig del i att kunna förstå sin egen förmåga och vad som förväntas av en i arbetslivet. Enligt informanten så kommer man in på ett annat plan med eleverna, vilket kan hjälpa dem in i nästa stadie, alltså arbete och självständighet (Studie och yrkesvägledare, 2016).

I skolan jobbar man sakta men säkert med eleverna, då deras lärande tar längre tid än vad det gör för ”normalbegåvade” ungdomar, det är en anledning till varför gymnasiesärskolan har fyra läsår. Undervisningen handlar om att göra och testa på många saker, som till exempel studiebesök, anställningsintervjuer osv. Skolan försöker varva teori med praktik för att integrera det i ungdomarnas vardag.

”På arbetsplatserna där eleverna har APL ställer vi krav på att handledaren ska ha gått en handledarutbildning, dessutom är lärarna ute och pratar om vilka kursmoment eleven ska genomföra och utvärdera hur det går. Det är ett starkt tryck på att man ska ha ett lärande på arbetsplatsen.” - (Rektor, 2016)

I och med införandet av GYS13 så har målen blivit tydligare, och det ställer större krav på både lärare och elever. Dessa krav är en följd av den nya lärandekulturen som finns i gymnasiesärskolan, och det har visat sig att vara svårt till en början. Det har visat sig vara problematiskt för hur man lagt upp kurserna, och detta är på grund av den skiftande kunskapsnivån som finns hos individerna. Det har gjort det svårt för lärarna att vara flexibla i deras lärande (Skolverket, 2016).

I skolan tar man stor hänsyn till varje elevs individuella inlärningsnivå och låter lärandet ta den tid det tar. Eleverna blir både utmanade i lärandet men samtidigt är lärandet flexibelt och man lägger det på dagsformen hos den enskilde eleven. I och med att studie- och yrkesvägledarrollen fått större betydelse har vägledningen viktig del i förberedelserna. Det har också viktigt när man pratar med eleverna om deras egen förmåga, självbild och andra saker som de tänker på och behöver någon att anförtro sig till. En sån ska som identitet visade sig att man jobbar mycket med i vägledningssamtalen med eleverna.

Identitet

Som tidigare nämnt så är skolans roll även att stödja individerna i deras självuppfattning och identitetsskapande. Eftersom gymnasiesärskolan är till för personer med en utvecklingsstörning så följer deras mentala utveckling inte de normala stegen som det gör för ungdomar utan utvecklingsstörning.

“De är ju steget efter. Om jag säger att jag har elever här som är 18, så kan jag jämföra det med en 14-åring. Så dem är liksom 4-5 år efter. Man förväntas klara saker som en 18-åring men man har inte det perspektivet.” - (Studie och yrkesvägledare, 2016)

Det är mycket som blir försenat, bland annat menar informanten att puberteten infaller för många elever under gymnasietiden. Informanten framhåller de elever som är strukturerade och tillsynes verkar ha koll på allt, men det är mer ett beteende som kan vara inlärt hemifrån. Att vara ”lillgammal” är ett mönster som informanten har sett i många elever. Det är också ett sätt att identifiera den påverkan som omgivningen har på dessa individer i deras skapande av deras identitet och hur dem vill uppfattas.

”Man ser där ungdomar kommer från en familj där det är mera verbalt prat och tänkande och man har pratat med eleven mycket och man har en bra social interaktion i familjen så är ju de ungdomarna mycket mera utvecklade. De kan ju vara väldigt sociala och duktiga fast de har sin funktionsnedsättning för dem har blivit drillade med det.” - (Studie och yrkesvägledare, 2016)

Informanten pratar också mycket om att man i skolan vill göra eleverna medvetna om sin utvecklingsstörning, men inte på så sätt att man identifierar sig med den. Det är en viktig del i deras bildande av deras identitet och självuppfattning:

”Vi jobbar med att veta vad ens funktionsnedsättning är. Vad kan jag och vad kan jag inte, och varför har jag gått i särskolan? Det där är olika hur eleverna tar in det, men vi är nog med att stärka eleverna och prata om det man är bra på, men att vissa delar behöver man väldigt mycket stöd med och det här behöver du tänka på när du kommer ut i arbetslivet och jobba vidare med.” - (Studie och yrkesvägledare, 2016)

Vidare pratar studie-och yrkesvägledaren om att det först är i årskurs 4 på gymnasiet som många elever börjar känna till sin diagnos mer och vilka begränsningar den ger. Ett stort problem menar informanten att många elever kan bli inskrivna sent på särskolan och det kan leda till att det tar lång tid innan individen kan acceptera sin utvecklingsstörning, och man kan känna sig vilsen. Informanten menar att det är ett stort problem att vissa elever går hela mellanstadiet och högstadiet med en diagnos, och när kraven ökas så gör utvecklingsstörningen sig starkt påmint. Man har förstått att man inte är som alla andra och att man behöver stöd, men man tror kanske inte att det är så pass att man behöver gå i särskolan. Informanten menar att man inte ska identifiera sig med sin diagnos, men att ha förståelse för den kan vara viktigt eftersom man då känner till sina styrkor och svagheter (Studie och yrkesvägledare, 2016).

Det informanterna inom gymnasiesärskolan har pratat om angående identitet och förståelse för sig själv, sin utvecklingsstörning och vilka möjligheter som finns efter den är av vikt för att stödja ungdomarna genom sina studier och bildandet av deras identitet. Det finnas många yttre faktorer som påverkar individerna i hur de uppfattar sig själva, och det är ett stigma som finns både i skolan och i samhället (Rektor, 2016). Skolan jobbar mycket med att individerna ska känna till sina styrkor och försöker stärka dem. Då är det fördelaktigt att gymnasiesärskolan är flexibel nog att ta hänsyn till varje individs förutsättningar med anpassade studieplaner. Detta är ett viktigt steg i ledet för att göra övergången till både vuxenlivet och arbetslivet lättare. Därför kan man se att det är viktigt att prata med individen om sig själv.

Samarbete för en lättsammare övergång

I Umeå kommun har gymnasiesärskolan och arbetsförmedlingen ett samarbete där man från skolans håll ser till att informera om eleverna och vad de har sett hos dem. Informanten från arbetsförmedlingen besöker skolan för att träffa eleverna, bokar in- och har samtal och samtidigt informerar om arbetslivet och stödet från Arbetsförmedlingen. Vissa har svårt att se sin roll i arbetslivet: *"För många är detta en svår fas"*- (Arbetsförmedlare, 2016) säger informanten vid arbetsförmedlingen och syftar till samtalen denne har med eleverna vid skolan om deras övergång och vad det innebär att bli vuxen. Många säger sig kunna utföra vissa uppgifter och har ett starkt självförtroende, men när man väl ska genomföra dem i praktiken så kan det ta väldigt lång tid och man kan bli stående med samma uppgift under en längre tid. Det är svårt för många att inse deras begränsningar, om man kan resonera i dem banorna (Arbetsförmedlare, 2016).

Sett över hur samarbetet ser ut mellan skolan och arbetsförmedlingen i Umeå så är det ett positivt samarbete och eleverna uppskattar kopplingen till arbetslivet. Arbetsförmedlaren menar att det är positivt att få prova sig fram på olika områden. Att prata om förväntningar är ett sätt att förbereda ungdomarna och hur de ser sig själva i arbetslivet. Samtidigt säger informanten vid arbetsförmedlingen att de inte tar så stor del av förändringarna som skett i skolan de senaste åren i och med införandet av GYS13 och vad det kan innebära för individerna som kommer ut i arbetslivet, men att få komma ut tidigare på längre praktik är något som ses som positivt. Många går dessutom 30 veckors praktik mellan avslutad skolgång och arbetsförmedlingen, vid något som kallas för "mellansteget". Det är en eftergymnasial utbildning för att personer med en utvecklingsstörning ska få tillgodose sig ännu mer erfarenheter och insatser under en längre tid, som kan behövas för individens mognad och underlätta övergången till arbetslivet (Umeå Kommun, 2016).

Man kan tydligt se att skolan i och med GYS13 gör en stor ansträngning för att underlätta övergången från gymnasiesärskolan till arbetslivet. Men väl ute i vuxenlivet så syns deras utvecklingsstörning på ett tydligare sätt då normerna är fasta och arbetsmarknaden är anpassad utefter dessa.

Vilka hinder och barriärer finns i övergången till- och i arbetslivet för människor med en utvecklingsstörning?

Att få ett arbete, och behålla det, är en stor svårighet för de elever som går ut gymnasiesärskolan. Deras drömmar om framtiden och vuxenlivet är som vilken ungdom som helst: få ett jobb, skaffa familj och ett eget boende. Idag jobbar de flesta i Umeå kommun med en utvecklingsstörning inom restaurang, handels eller inom vaktmästeri av något slag. Men bilden av vad som händer i övergången till arbetslivet är inte alltid realistisk. Övergången till vuxenlivet utgör ett komplicerat samspel mellan individens egna föreställningar och samhällets ekonomiska och sociala strukturer. Från skolans håll gör man det mesta för att göra eleverna mer anställningsbara på arbetsmarknaden, men strukturerna i samhället gör det svårt för målgruppen att etablera sig på allvar. Trots att övergången till arbets- och vuxenlivet på förhand innebär svårigheter för dessa individer, så är fokus och målbilden i skolan att eleverna ska kunna bli självständiga, nå en sysselsättning och förverkliga sig själva (Lindqvist, 2012). Arbetslivet innebär idag ett allt större krav på att vara mångsidig i sitt yrke och att ta ett stort eget ansvar, vilket gör situationen problematisk för dessa personer.

”Man talar om ett försenat vuxenblivande med ungdomar med en utvecklingsstörning, och det ser vi kan jag säga. Många blir mogna efter 25, och då inser man hur det är att ta ansvar för sig själv.”- (Arbetsförmedlare, 2016)

Från Arbetsförmedlingens håll så är man medveten om hur svårt det är för dessa individer, och man har ett samarbete med många olika organisationer för att individer med en utvecklingsstörning ska få någon form av sysselsättning. För det är ofta det som det handlar om när det kommer till kritan, en sysselsättning. Man räknas som ung tills det att man fyllt 30, och är tillgänglig för diverse stöd och ersättningar som de kan erbjudas fram till den åldern. Men med kombinationen av individens svårigheter, som exempelvis sen utveckling, brist på social kompetens eller förmågan att göra flera saker samtidigt, och samhällsstrukturer som begränsar och bromsar personer med en utvecklingsstörning kan i värsta fall leda till marginalisering (Arbetsförmedlare, 2016). Det är inte många arbetsgivare som tar sig an en praktikant och låter dem få anställning där, utan informanten på arbetsförmedlingen menar på att många arbetsgivare bara är ”snälla” och tar på sig en individ med en utvecklingsstörning. Det visar sig att många inte klarar av kraven som ställs på individen för att få en anställning:

”Ofta har man en praktik via arbetsförmedlingen en period, och jag har nog bara haft ett enda ärende som har gått direkt till en anställning och jag kan säga att det funkade inte. Omställningen är för stor, och jag tror att man behöver trappa upp stegvis och ställa de här kraven.”- (Arbetsförmedlare, 2016)

Många gånger blir det inte som man tänker. I skolan förbereder man eleven till att tänka realistisk kring sin situation, men många elever drömmer om sånt som dem inte klarar av utefter deras förutsättningar. Man ser sig själv i en roll som är svår att uppnå, och både föräldrar och omgivningen kan ibland ha orealistiska krav på vad deras ungdomar kan göra. I kollisionen med arbetslivet och individens vuxenblivande så kan ens visioner få sig en törn om deras bild av arbete inte matchar deras förväntningar, enligt informanten vid Arbetsförmedlingen (2016). Det är många krav på integrering och delaktighet, men det är svårt, speciellt om det är individen som uppvisar svårigheter att möta kraven i arbetslivet.

Individens svårigheter i övergången till arbetslivet

Arbetslivet har under många år haft svårt med att integrera personer med en utvecklingsstörning i lönearbete, och många gånger finns det svårigheter hos individen som

gör att dem inte kan få- och behålla ett arbete. Många personer med en utvecklingsstörning behöver enligt informanten på arbetsförmedlingen ett lättare jobb där man gör enformiga, instrumentella uppgifter som inte kräver för mycket av personen. Dessa jobb börjar försvinna mer och mer från arbetsmarknaden, dels är det en reaktion på att industrin utvecklades men även för att en arbetsför individ idag oftast kan, och förväntas, göra flera saker samtidigt. Detta utgör en svårighet för personer med en utvecklingsstörning att komma ut på arbetsmarknaden, som både studie- och yrkesvägledaren och arbetsförmedlaren nämner i intervjuerna. De höjda kraven på arbetsmarknaden, med körkort, självständighet och så vidare utgör fler svårigheter för målgruppen.

”Kraven på arbetsmarknaden är rätt hög... Man ska vara realistisk med att det är svårt att få de här jobben, och även dem som gått lärling inom fastighets exempelvis, där är det också svårt.” - (Arbetsförmedlare, 2016)

Studie- och yrkesvägledaren (2016) nämner att målgruppen ofta behöver bli styrda och få en tydlig bild av vad som ska göras, både i skola och i arbete, medan man från arbetsförmedlingens sida pekar på hur det funkar rent realistiskt ute i arbetslivet, där man kan se att individerna ofta får det svårt trots att man har utbildning inom området. Det är det som Antonsson & Stål (2003) beskriver som ett problem, att individens brist på kompetenser kan vara ett hinder. Med detta menar författarna att individens brist på målinriktning, social kompetens, problemlösnings- och anpassningsförmåga gör att chanserna till arbete minskar och visar på svårigheter för dem som är ute, och vill in, i arbetslivet. Informanten på Arbetsförmedlingen menar på att det är många som har svårt att anpassa sig till arbetslivet. Många har problem med att hålla tider, planera, prioritera och strukturera som gör att det kan bli problematiskt att få ett flyt i arbetet. Vidare berättar arbetsförmedlaren att man många gånger tar individerna på sig mer än vad man klarar av och man uppvisar i början ett gott självförtroende. Men när ens svagheter börjar synas så kan självförtroendet snabbt gå nedåt, och det drabbar både arbete och livssituation. Många kanske inte ens dyker upp till jobbet efter att man börjat stöta på svårigheter. Många har helt enkelt inte kapaciteten för att genomföra en hel dags arbete. Rent psykiskt räcker man inte till att prestera så länge. Nästan inga personer med en utvecklingsstörning i Umeå kommun med en utvecklingsstörning har en tjänst på 100%, utan det hamnar oftast på 50-75% enligt arbetsförmedlaren (Arbetsförmedlare, 2016). Det kan vara en komplicerad fråga, menar författaren Stig Larsson (2000) i boken *Perspektiv på funktionshinder och handikapp*, när det kommer till att försöka reda ut vad en tillfredställande arbetsmiljö i psykisk benämning innebär. Det är av stor psykosocial betydelse att ens arbetsuppgifter motsvara sin egen kompetens och kunskap för att stimulera individen och känna att man gör någonting meningsfullt. Man kan se, som informanten på arbetsförmedlingen berättar, att det många gånger ligger hos individen att det är svårt att klara av att behålla ett jobb. Omställningen kan vara för stor och självförtroende kan snabbt dala. Samtidigt finns det många som vill och kan arbeta men då är det istället strukturer och attityder hos människor som förhindrar integreringen.

Arbetslivets problem med integreringen av målgruppen

Arbetsgivare kan se det som problematiskt att anställa en person med en utvecklingsstörning. Man kan få svårt att platsa och men ibland ses dem ibland som en börda och praktikplatser kan vara svårt att få. I Umeå kommun så arbetar man med många arbetsgivare för att få ut ungdomarna, men det leder inte till någon anställning. Det handlar snarare om sysselsättning. På många arbetsplatser kan man tycka att detta är jobbigt och att man inte orkar med det:

”Det som kan vara avgörande är att man måste ha någon som kan ta emot den här personen, dem behöver ju gå dubbelt för att lära sig och någon ska orka med det här.”-
(Arbetsförmedlare, 2016)

Alla som jobbar på en arbetsplats blir en del i en socialisationsprocess (Larsson, 2000). Man tar inte bara del utav arbetsuppgifter på en arbetsplats, utan man får också lära sig synsätt, traditioner och normer som råder där. Är man inte med i den processen och inte klarar av det lagar som råder på arbetsplatsen, så kan det få konsekvenser för hur man ser på sig själv och värderar sig själv, men även hur andra gör detsamma. Det kan innebära att dessa personer inte känner angelägenhet att utföra sitt arbete, eller ens gå dit. Man vet att välbefinnande på en arbetsplats är viktigt för människor, och personer med en utvecklingsstörning kan få problem med det på arbetsplatsen. Därför är det viktigt att arbetsgivaren har en tjänst där personen med en utvecklingsstörning kan få göra saker efter dennes förmåga. Om de genomför arbetsuppgifter som är utanför deras förmågor, och har en dålig syn på sig själv, så kan det leda till en negativ självbild. Man kan se att arbetsgivarna har en viktig roll i denna integration och socialisering på arbetsplatsen, men att många i arbetet kanske inte uppskattar det:

”En del arbetsplatser tycker ju att det blir jobbigt, alltså att man inte orkar med det. Man har kanske behov, men man har inte tid att ha någon som frågar eller behöver hjälp. En del tycker det är jobbigt att ha någon som går bak i hälarna på en eller att man måste kontrollera allt.” (Arbetsförmedlare, 2016)

När det kommer till integrering på arbetsmarknaden så ses de från arbetsgivarnas håll inte heller riktigt som fullvärdiga arbetare vid deras arbetsplats. Informanten på Arbetsförmedlingen nämner bland annat att vissa inte ser personer med en utvecklingsstörning som anställda på riktigt och inte tar dem på allvar. Man räknar inte riktigt med dem och ger inte personerna samma möjligheter, man tar för enkelt på dem. Det kan bero på att många personer med en utvecklingsstörning som är anställd ofta är så kallade ”lönebidragare”, alltså att man är anställd på samma vis som alla andra på arbetsplatsen men arbetsförmedlingen bidrar med stöd. Detta eftersom någon annan anställd tvingas att göra vissa uppgifter som personen med en utvecklingsstörning inte kan, vilket leder till att arbetsgivaren inte kan ge full lön. Ett annat stort problem som berör målgruppen är när det sker en omorganisation och cheferna byts ut. De nya cheferna kanske inte har förståelsen, eller viljan att försöka få det att fungera med utvecklingsstörda på arbetsplatsen, och väljer då istället att avsluta praktiksarbeten eller vid varslning avskeda redan anställda som har en utvecklingsstörning först (Arbetsförmedlare, 2016).

Detta visar på att problemen för personer med en utvecklingsstörning inte bara handlar om att få ett arbete, utan även att det är svårt att behålla ett arbete då synen från arbetsgivare, och i vissa fall arbetskolligor, är förminskande. Informanten på Arbetsförmedlingen talade om, med det sena vuxenblivande och att många inte tas på allvar, visar sig vara problematiskt för dessa individer, där många kan och vill bli en inkluderad del i samhället på samma villkor som alla andra. Verkligheten är dock att många inte klarar av det, och vuxenblivande, med allt vad det innebär med självförsörjning och så vidare, kan försenas väldigt länge. Många får inte ens chansen att bevisa sina kompetenser och att de verkligen kan genomföra ett arbete. Om situationen för personer med en utvecklingsstörning i Sverige ska bli bättre, och nå de höjderna som de gjorde för 20-30 år sedan, så krävs det förändringar på en samhällsnivå. Synen på dessa individer bör förändras till att man ser dem som likvärdiga medborgare som kan genomföra ett arbete och bli en inkluderad del i samhället.

Analys och diskussion

Analys

För oss har det varit intressant att se på övergången med en studie- och yrkesvägledares ögon. I avsnittet ”Teoretiska utgångspunkter” så lyfter vi fram utveckling i psykisk- och karriärsynvinkel. Dessa individer blir motarbetade av dels människor uppfattningar om individer med en utvecklingsstörning, men även av rådande samhällsstrukturer som bevisligen har varit svåra att förändra, trots att diskussionen kring målgruppens integrering till samhället varit på agendan i många år. Det har varit intressant att höra personer som jobbar nära målgruppen resonerar kring deras förutsättningar. När vi har pratat om identitet och utveckling så säger dem att det är viktigt att förstå att dessa personer är mentalt efter med ett några år, att utifrån uppfattas som en person som börjar bli vuxen trots att man kanske tänker och beter sig som man nybliven tonåring. Erik Erikson pratade om de olika utvecklingsstegen och vad utveckling innebar för personernas identitetsblivande och självuppfattning, och hur man nyfiket testat sig fram. Det man kan se att den undersökta målgruppen är rent fysiskt på väg att utvecklas från stadie 5, medan man mentalt är mitt i stadiet eller på väg in i det. Utvecklingen går för fort för ungdomarna. Vuxenblivandet kan bli väldigt problematiskt för målgruppen, då man ska befästa sin identitet och det kan vara en kaotisk tid där man prövar roller och många kan känna otillräcklighet. Dessa individer får inte den friheten att inventera sig själva och pröva nya saker, vilket enligt Erikson skulle innebära att de i de flesta stegen utvecklar negativa kunskaper om sig själva genom sin uppväxt mot vuxenlivet och övergången till arbetslivet. De ges inte samma realistiska rätt att pröva sig på arbetsmarknaden, och detta styrs till största del av aktörer på arbetsmarknadens syn på individer med en utvecklingsstörning och utgår från att de inte kan tillföra något, utan mer ses som en börda. Man kan ställa sig frågan: När ska dessa personer få chansen att pröva sin identitet i ett sammanhang där det känns att de kan tillföra något och ge sig själva förutsättningar till ett liv i ett integrerat samhälle, där dem tillför lika mycket om alla andra? Det är ett samhällsansvar att integrera de som vill och kan arbeta, för ser man på det ur en psykologisk utgångspunkt, likt Erikson, så hämmas dessa personer till att bli de samhällsmedborgarna som de har rätt till att bli. Man kan konstatera att samspelet mellan individen och samhället är av stor betydelse, där samhället på många plan inte har tålamod med ungdomarna i deras integrering till arbetslivet eller utvecklandet av dem själva.

Supers karriärteorier handlar även den om individens utveckling och om stadier. Denna teori utgår ifrån det normalitetsbegrepp som råder i västerländska samhällen vilket vi anser gör det problematiskt att applicera på personer med en utvecklingsstörning på teorin. En väsentlig poäng i hans teori är att individer blir lyckligare, mer tillfredsställda och får det livslånga lärandet med sig ju fler roller han eller hon spelar under sin livstid, och många roller sker parallellt med varandra. Detta sker linjärt och inom ett visst åldersspann. Som tidigare nämnt utvecklas personer med en utvecklingsstörning långsammare mentalt och samhällets strukturer kan i många fall motarbeta deras karriär- och identitetsutveckling då de inte har samma förutsättningar, och framförallt så ges de inte samma förutsättningar. Omgivning spelar stor roll för varje individs utveckling och karriärmognad, och där gör skolan ett bra jobb för att ge individerna rätt förutsättningar för att lyfta fram deras kompetenser, förmågor samt förbereda dem inför framtidens alla krav och ansvar. Svårigheten ligger mer i att de ska utvecklas i takt med deras mentala ålder, och inte deras fysiska ålder, och då kan arbetslivet många gånger komma för fort för dessa personer, vilket enligt teorin skulle göra dem mindre mogna inför livets alla stadier och alla komma ikapp de normala människorna runt omkring dem i samhället. Varje individ går sin egen takt när det kommer till mognad och självutveckling, frågan är om personer med en utvecklingsstörning ges det stöd för att kunna

gro och få prova sin roll i arbetslivet. Om en person med en utvecklingsstörning inte når, eller är aktiv, i steget ”etablering” (som sker i 20-40 års ålder) bör således karriärutvecklingen bli negativ och framtidstron mindre.

Med detta sagt kan vi tydligt se hur viktigt det är att personer med en utvecklingsstörning får möjligheterna att prova sig fram, att bli utmanade och att samhället bör arbeta med att inkludera gruppen till större del. Den nya läroplanen i gymnasiesärskolan är ett steg i rätt riktning men som behöver befästa sig i skolans kultur för att fungera ännu bättre. Däremot ser andra sidan övergången betydligt tristare ut, och faktiskt lite regressiv, i den meningen att 78% av personer med en utvecklingsstörning faktiskt står utanför den öppna arbetsmarknaden. Det gäller att skolan och arbetslivet fortsätter stärka sitt samarbete som de gör i och med det väsentliga arbetsplatsförlagda lärandet och andra insatser som får ut målgruppen i arbete, men även att de jobbar tillsammans för att förbättra situationen för de elever som gått ut gymnasiet. Samhällets syn på målgruppen verkar fortfarande vara en ”gärna där men inte här”-mentalitet, då många inte tar till sig individerna på allvar, vilket bidrar till att integreringen till samhället är och alltid har varit trög. Varför vi har valt att göra analysen ur ett utvecklingsperspektiv är, om man ska följa dessa teorier, av största vikt att låta alla människor få chansen till att provas mot ett normalt levande, oavsett vilka förutsättningar man har. Vår undersökta målgrupp möter mycket motstånd och oförståelse när de kommer ut i arbetslivet, och det innebär för många att de begränsar sig själva och blir begränsade av och strukturer och andra människor. Som informanten på Arbetsförmedlingen sa så är det en hård arbetsmarknad, men alla individers rätt till att bli en integrerad del i samhället, med lönearbete och sociala rättigheter, måste kunna ses som en självklarhet idag. Verkligheten ser annorlunda ut och det kommer krävas ett stort arbete för att göra situationen för personer med en utvecklingsstörning bättre på arbetsmarknaden, men framförallt samhället i stort.

Diskussion

Det har varit intressant att dyka in i hur övergången från gymnasiesärskolan till den öppna arbetsmarknaden för personer med en utvecklingsstörning ser ut och vilka svårigheter som kan uppstå. Att ha läst om situationen, och intervjuat personer som arbetar med målgruppen, har varit särskilt intressant utifrån ett studie- och yrkesvägledare perspektiv. Detta för att som studie- och yrkesvägledare bör man vara väl insatt hur olika personer tänker kring sin framtid och skolsituation oavsett om man går i gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan.

Det resultat som framkommit i studien är att det historiskt sett funnits många bekymmer som hade både sina toppar och dalar. Det har alltid varit en politisk och samhällsfråga för hur målgruppens integrering till samhället har sett ut. Det som kommit fram i resultatet från både forskning och intervjuer är att målgruppen ”personer med en utvecklingsstörning” har det väldigt tufft. Övergången från gymnasiesärskolan till den öppna arbetsmarknaden är en enorm process. Den trygga skolmiljön är ett minne blott, och individen måste nu göra allt i sin makt för att både ta sig in i på arbetsmarknaden samtidigt som det problematiska vuxenlivet kan innebära en hård smäll för ungdomarna. Gymnasiesärskolan förbereder eleverna, i och med den nya reformen GYS13, till att bli mer ansvarstagande personer och på så sätt kunna klara av de krav som samhället ställer på människor. Med 22 veckors arbetsplatsförlagt lärande utvecklar eleverna de väsentliga kompetenser som krävs för att kunna behålla ett arbete: anpassning, planering och social kompetens är några exempel. Utöver vanliga skolkunskaper och arbetsförberedande insatser så försöker gymnasiesärskolan även ge eleverna en bildning och vägledning in i vuxenlivet. Genom samtal med vägledare och lärare om deras tankar kring familj och identitet får de diskutera och känna av vuxenlivet. Att öva på praktiska

vardagssysslor ger eleverna kompetenserna som behövs för att bli en självständig person i framtiden, blandat med teoretiska förberedelser som man får i skolan. Det viktiga i och med införandet av GYS13 är att man mer konkret får omvandla teorin till praktik, med 22 veckors APL som från skolans och arbetslivets framhållit som väldigt positivt med nya läroplanen. Förhoppningarna är att eleverna ska vara mer förberedda inför arbets- och vuxenlivet än vad man varit tidigare när man tagit examen efter 4 år på gymnasiesärskolan, och man ser positivt på utvecklingen kring vad GYS13s effekter kommer bli i långa loppet.

Men trots skolans insatser för eleverna kan man på andra sidan övergången, hos arbetsförmedlingen, se en mer realistisk syn på målgruppens situation. Det har visat sig att samhällets strukturer och syn på det "icke-normala" är ett stort hinder. Arbetsgivare tar gärna emot praktikanter för att vara snälla, men när det kommer till en anställning blir det allt för ofta ett nej. Detta är en blandning av oförståelse men tyvärr ligger även en stor del av problemet kring diagnosen. Många personer med en utvecklingsstörning kan inte utföra alla arbetsuppgifter som krävs, och många orkar samtidigt inte arbeta mer än 50-75% i veckan. Förr fanns det lättare jobb, även kallat "plock-jobb", som var arbeten gjorda för målgruppen och krävde inte särskilt mycket av individen. I dagens samhälle ska en person kunna göra ett jobb som förr i tiden krävde fem personer, och detta går påverkar personer med en utvecklingsstörning särskilt mycket. Hos skolan talar man också om svårigheter men bibehåller ändå ett positivt synsätt där man arbetar hårt för att förbereda eleverna. Efter intervju med arbetsförmedlaren blev den mer positiva bilden skärpad då situationen verkade mörkare hos arbetsförmedlingen och arbetslivet i stort. Det finns mer hinder och svårigheter än vad det finns möjligheter och positiva framtidsutsikter för målgruppen. Det verkar som det är ett tufft klimat för individer med en utvecklingsstörning att bevisa sig på en arbetsplats och kunna stanna där en längre tid. I och med att man många gånger arbetar på lönebidrag, och ses inte mer än just en lönebidragare på arbetsplatsen, så ses man inte alltid på allvar som en arbetare på jobbet. Integreringen till samhällslivet är mer en tanke om ett samhälle som fungerar oavsett föreställningar och förutfattade meningar, men utvecklingen för målgruppen har visat på en trög samhällsförändring och kanske framförallt oförståelse.

Litteraturförteckning

- Andergren, L. (2015). *Samtala- Vägledning för framtid och karriär i en kaotisk värld*. Borås: TREMEDIA i Borås AB.
- Antonson, S., & Stål, R. (2003). Om människors kamp i en svår process. i E. Jeppson Grassman, S. Antonson, R. Stål, & L. Svedberg, *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 21-44).
- Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken-för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur AB.
- Folkesson, Y., & Kollberg, E. (2000). Utevecklingsstörning, psykosexuell utveckling och eventuell föräldraskap. i M. Tideman (red.), *Perspektiv på funktionshinder & handikapp*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 133-164).
- För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. (den 20 Oktober 2015). *FUB*. Hämtat från FUB: <http://www.fub.se/utvecklingsstorning/vilket-ord-anvands>
- Hodkinson, P., & Sparkes, A. (1997). Careerism: A sociological theory of decision making. *British journal of sociology of education (Elektronisk resurs)*, 18(1). Hämtat från <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0142569970180102>, (s. 29-44)
- Isaksson, J. (2009). Spänning mellan normalitet och avvikelse. Umeå: Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Hämtat från <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:240757/FULLTEXT01.pdf>
- Johansson, B., & Svedner, P.-O. (2010). *Examensarbetet i lärarutbildningen*. Uppsala: Kunskapsföretaget AB.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Larsson, S. (2000). De funktionshindrade och arbetsmarknaden. i M. (. Tileman, *Perspektiv på funktionshinder & handikapp*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 273-300).
- Lindqvist, R. (2012). *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. Falkenberg: Team Media Sweden AB.
- Lovén, A. (2015). Teorier inom vägledningsfältet. i A. Lovén, *Karriärvägledning- En forskningsöversikt*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 63-101).
- Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar - Om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv*. Trollhättan: Högskolan i väst.
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *Identitet*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/identitet> den 19 April 2016
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *Norm*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/norm> den 19 April 2016
- Nationalencyklopedin. (u.d.). *Utvecklingsstörning*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/utvecklingsst%C3%B6rning> den 19 April 2016

- Olsson, I., & Qvarsell, R. (2000). De handikappade i historien. i M. Tideman (red.), *Perspektiv på funktionshinder & handikapp*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 17-33).
- Rosenqvist, J. (2000). Särskild eller gemensam undervisning-om undervisning av elever med funktionshinder. i M. Tideman (red.), *Perspektiv på funktionshinder & handikapp*. Lund: Studentlitteratur AB (s. 225-240).
- Skolverket. (2013). *Läroplan för gymnasiesärskolan 2013*. Stockholm: Fritzes kundservice.
- Skolverket. (2016). *Gymnasiesärskolan-Uppföljning och analys av 2013 års reform*. Stockholm: Skolverket.
- Svensson, T. (1992). *Människa, interaktion och social omgivning- En grundbok i socialpsykologi med särskild tillämpning på psykiatrisk vårdproblematik*. Mullsjö: Ekbacken.
- Tideman, M., & Arvidsson, J. (den 15 Maj 2016). *DN Debatt*. Hämtat från Dagens Nyheter: <http://www.dn.se/debatt/gymnasiesarskolan-leder-allt-for-sallan-till-arbete/> den 16 Maj 2016
- Umeå Kommun. (den 07 04 2016). *Mellansteget-ett förberedande år inför arbete och vuxenliv*. Hämtat från <http://www.umea.se/umeakommun/omsorgochhjalp/funktionsnedsattninghandikapp/dagligverksamhetarbetochsysselsattning/utbildning/eftergymnasialutbildningmellansteget.4.11f71e6112a5646540c8000825.html> den 11 05 2016
- Umeå Kommun. (u.d.). *Daglig verksamhet*. Hämtat från Umeå Kommun-omsorg och hjälp: <http://www.umea.se/umeakommun/omsorgochhjalp/funktionsnedsattninghandikapp/dagligverksamhet.4.6d72838a129c37576278000988.html> den 4 Maj 2016

Intervjuförteckning

- Arbetsförmedlare (den 6 Maj 2016). (T. Adolfsson, & A. Skogsmo, Intervjuare) Umeå.
- Rektor (den 12 April 2016). (T. Adolfsson, & A. Skogsmo, Intervjuare) Umeå.
- Studie och yrkesvägledare (den 21 April 2016). (T. Adolfsson, & A. Skogsmo, Intervjuare) Umeå.

Bilagor

Bilaga 1

Intervjufrågor Studie-och yrkesvägledare	Forskningsfrågor
<p>Berätta lite om dig själv.</p> <p>Hur ser din utbildnings- och arbetsbakgrund ut?</p> <p>Vad är din roll på skolan?</p>	<p>Uppvärmningsfrågor</p>
<p>Hur arbetar du med nya läroplanen GYS13?</p> <p>Hur fungerar samarbetet med lärare, rektor och övrig personal?</p> <p>Hur vägleder man elever med funktionsnedsättningar?</p> <p>Hur ser du på identifikationsprocessen i gymnasiesärskolan, framförallt de elever som är på väg ut i arbetslivet?</p>	<p>Hur förbereder gymnasiesärskolan i Umeå kommun elever inför kommande arbets- och vuxenliv för att bli en inkluderad del i samhället?</p>
<p>Vad har eleverna för förväntningar/föreställningar/drömmar på arbetslivet?</p> <p>Hur fungerar kontakten med arbetslivet?</p> <p>Vilka hinder, barriärer och andra svårigheter kan unga med funktionsnedsättning stöta på i övergången till och- i arbetslivet?</p>	<p>Vilka hinder och svårigheter upplever personer som arbetar med unga personer med en utvecklingsstörning i Umeå kommun att det finns i övergången till- och i arbetslivet?</p>

Bilaga 2

Intervjufrågor Rektor	Forskningsfrågor
<p>Berätta lite om dig själv. Hur ser din utbildnings- och arbetsbakgrund ut? Vad är din roll på skolan?</p>	<p>Uppvärmningsfrågor</p>
<p>Vilka är det som går på gymnasiesärskolan? Hur arbetar du med nya läroplanen GYS13? Hur organiserar du samarbetet mellan lärare, studie- och yrkesvägledare och övrig personal? Hur förbereder man elever med funktionsnedsättningar till att få arbete eller vara en del av samhället efter gymnasiesärskolan? Vilka kompetenser och egenskaper vill ni att studie- och yrkesvägledare/lärare ska ha för att jobba på gymnasiesärskolan? Vilken typ av stöd behöver ungdomarna i gymnasiesärskolan och hur tillgodoser ni det?</p>	<p>Hur förbereder gymnasiesärskolan i Umeå kommun elever inför kommande arbets- och vuxenliv för att bli en inkluderad del i samhället?</p>
<p>Vilka hinder och svårigheter finns det i arbetet för att underlätta övergången för eleverna?</p>	<p>Vilka hinder och svårigheter upplever personer som arbetar med unga personer med en utvecklingsstörning i Umeå kommun att det finns i övergången till- och i arbetslivet?</p>

Bilaga 3

Intervjufrågor Arbetsförmedlare	Forskningsfrågor
<p>Berätta lite om dig själv. Hur ser din utbildnings- och arbetsbakgrund ut? Vad är din roll på AF?</p>	<p>Uppvärmningsfrågor</p>
<p>Finns det något samarbete mellan skolan och AF för att underlätta övergången mellan skola och arbetsliv?</p> <p>Följer du/AF utvecklingen som sker i gymnasiesärskolan med nya läroplanen och hur de förbereder ungdomarna inför arbetslivet?</p> <p>Hur ser du på skolan roll som en förberedande faktor? Vad tycker du de bör ändra på eller jobba vidare med?</p>	<p>Hur förbereder gymnasiesärskolan i Umeå kommun elever inför kommande arbets- och vuxenliv för att bli en inkluderad del i samhället?</p>
<p>Hur ser din handledning ut med personer som har en utvecklingsstörning?</p> <p>Hur fungerar samarbetet med lokala företag och organisationer för att hjälpa dessa personer att få arbete?</p> <p>Hur ser du på identifikationsprocessen hos de personer som kommer till dig?</p> <p>Vad har dessa personer för förväntningar/föreställningar/drömmar på arbetslivet?</p> <p>Vilka hinder, barriärer och andra svårigheter har du upplevt att unga med utvecklingsstörning kan stöta på i arbetslivet?</p> <p>Hur många personer med en utvecklingsstörning kan man se behålla ett jobb och försörja sig själva?</p> <p>Vilka är de vanligaste jobben för dessa personer?</p>	<p>Vilka hinder och svårigheter upplever personer som arbetar med unga personer med en utvecklingsstörning i Umeå kommun att det finns i övergången till- och i arbetslivet?</p>